

sia esim. siitä, mikä on sanomalehtien sisällön käyttöaste - näihin tuloksiin kannattaa tutustua - itse alkuperäislähteen avulla. Lopuksi totean ainoastaan oman käsitykseni esillä olevan työn merkityksestä.

Miettisen työ on tarkoitettu empiiriseksi työksi ja on sellaisenaan hyvä. Kirjoittaja ei tavoittele sanomalehdistön "grand-teoriaa" - mahdetaanko sellaista viisasten kiveä koskaan löytääkään - vaan ottaa teorian kannalta pieniä askeleita. Nähdäkseni tällaiset pienet askeleet ovat monesti kuitenkin parempia kuin harppaukset tyhjään. Miettisen työ antaa toivoa siitä, että suomalaisen viestinnän tutkimuksen empiria on elpymässä ja rohkaisee myös muita samanlaiseen työhön. Tälläkin hetkellä maassamme on käyttämättömiä vastaavanlaajuisia empiirisiä aineistoja ja uusia kerätään koko ajan.

Risto Sinkko

Lähteet

- HAAPASALO, Jukka. Ajatuksia yleisradiotutkimuksesta. *Oy Yleisradio Ab., suunnittelu- ja tutkimusosasto, tutkimusmuistio* nro 16, 1977.
- MALMBERG, Tarmo. Marxismi suomalaisessa tiedotusopissa. *Tiede & Edistys* 6 (3), 1981, s. 24-38.
- MIETTINEN, Jorma. Sanomalehtien sisältö. Teoksessa SALMINEN, Esko (toim.). *Sanomalehdistö Suomessa. Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, nro 4. Espoo, Weilin + Göös, 1981.
- PIETILÄ, Kauko. Näkikö silmä, kuuliko korva. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A: tutkimuksia*, nro 44, 1973.
- PIETILÄ, Veikko. Lehdistökirjoittelu ja mielipiteenmuodostus. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A: tutkimuksia*, nro 41, 1972.
- TIIHONEN, Pertti. Yhteisöjen ominaisuudet ja yleiset kirjastot. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A: tutkimuksia*, nro 42, 1972.

1., 2. ja 3. aalto

PIETILÄ, Kauko. Formation of the newspaper: a theory. *Acta Universitatis Tamperensis*, ser. A, vol. 119, 1980.

Tarkastelen seuraavassa eräitä marxilaisen viestinnän tutkimuksen ajankohtaisia ongelmia lähtökohtanani Kauko Pietilän väitöskirja. Keskityn tieteenteoreettisiin ja metodologisiin kysymyksiin rajaten tarkastelun ulkopuolelle kuitenkin lehdistöhistoriallisen problematiikan varsinaisessa historiatieteellisessä mielessä: vaikka tekijä ei katsokaan työtään "historiatieteelliseksi kirjoitukseksi" (s. VII), niin sen kokonaisvaltainen arvio edellyttäisi lähestymistä tältä suunnalta, mihin toivoisi lehtihistorioitsijoiden kommentteja.

Lähtökohtani muodostaa seuraava arvio nykyisen (erityis)tieteellisen keskustelun haasteista. Ensimmäistä näistä haasteista voisi kutsua "vaatimukseksi 'takaisin filosofiaan'" (Krohn 1981, 14). Tarkoitin tällä sitä, että minkä tahansa erityistieteen on tuotava oman tutkimuskäytäntönsä sisään koko sen klassinen filosofinen kysymyksenasettelu, jonka positivismi (tai laajemmin: skientistinen tiede- ja filosofiakäsitely) on jyrkästi halunnut rajata sen ulkopuolelle. Tämä vaatimus koskee kaikkia tiedekäsitelyksiä, myös marxilaista. Erityistieteellisesti se merkitsee mm. kohdennetun metodologisen erittelyn tarvetta: tutkimuksen aidon monimuotoisuuden rekonstruktiota (vrt. MalMBERG 1981a). Toinen haaste liittyy itse marxismin hajautumiseen. Kun marxismia ei voi enää tarkastella yhtä vähän yleisenä tieteenteoreettisena ohjelmanä kuin erityistieteellisinä tutkimuskäytäntöinä jonain monoliittisena ilmiönä (paitsi ehkä anakronisen journalistisen ja tietyn poliittisen julkisuuden tasolla), myös sen analyysin on oltava kohdeherkkää. Myös tämä edellyttää sen kaltaista (tieteen)filosofista välineistöä jolla marxismin monimuotoistuminen ja kehitys ('ykeys moninaisuudessa') on käsitteellistettävissä. Kysymys on suomalaisen tiedotustutkimuksen

kannalta mitä ajankohtaisin (vrt. Malmberg 1981c).

Lyhykäisesti on kyse siitä, että viestinnän tutkimuksen ongelmat (liikuttiiin sitten marxilaisen tai jonkin muun paradigman puitteissa) hahmottuvat tiettyssä keskustelu- tai viestintä-yhteisössä, jonka tiede muodostaa. Tällöin on aika ajoin syytä korostaa juuri tätä tieteen keskusteluyhteyttä: (poikki)paradigmaattista argumentaatiota ja kritiikkiä. Sen luontainen taso on metodologinen.

I

Erilaisia tiedekäsityksiä voisi yksinkertaistettusti kuvata akselilla affirmatiivinen-kriittinen sen nojalla, miten niissä ymmärretään tieteen suhde kohteeseensa. Marxisin liittymisen kriittisiin tiedekonseptioihin on selviö, sen sijaan itse kritiikkikäsitteellä on erilaisia ulottuvuuksia. Tämän lähempi tarkastelu auttaa ymmärtämään sitä, missä mielessä marxisin tietenteoreettiset kytkennät kulkevat useisiin suuntiin.

Marxisin 'klassista' (sanokaamme: historiallismaterialistista) kritiikkikäsitystä voinee kutsua *ideologiakriittiseksi*. Ideologia ymmärtyy tällöin tietyn ajatusten ja aatteiden kokonaisuudeksi, jonka kantajana viime kädessä tietty yhteiskuntaluokka toimii. Käsitteen tietoteoreettisena perustana on ns. heijastusteoria: ajatus subjektin tajunnan ulkopuolella olevaa todellisuutta heijastavasta luonteesta. Aatehistoriallisesti voinee ideologiakritiikin sanoa tässä muodossa jatkavan 1700-luvun materialismin viitoittamaa suuntaa, joka kukoistaa 1800-luvun naturalistisissa materialismikonseptioissa. Ajan takaa sitä, että näin lyhyesti luonnehditussa ideologiakriittisessä käsityksessä ei ole lainkaan huomioitu sitä tietoteoreettista murrosta, jonka Kantin filosofia tuo mukanaan. Tämä avaa näet varsin toisenlaisen tien kritiikille.

Pääsemme näin luonnehtimaan Pietilän työn keskeistä ideaa, "nykyaikaisen sanomalehden yhteiskuntatieteellistä *metakritiikkiä*", (s. 4), jota tekijä pitää "aitona" eikä ainoastaan "näennäiskritiikkinä" (s. 24). Pietilän kun-

nianhimona on toisin sanoen luoda lehdistön kritiikin teoria, joka on luonteeltaan praktinen, so. joka ymmärtää kohteensa praktisesti muotoutuneena. Tämän kritiikin muoto ei ole ideologiakriittinen edellä luonnehditussa mielessä: se ei kohdistu tiettyihin ajatuksiin ja aatteisiin, jotka sanomalehdistössä saavat ilmaisunsa, vaan siihen prosessiin, jossa sanomalehti tuotetaan. Tätä kritiikkiä voi tekijän omin termein (s. VIII) kutsua *morfogeneettiseksi kritiikiksi*: se ei kohdistu sanomalehdistön sisältöön vaan (esteettiseen) muotoon. Kyse on näin (vrt. s. 34) nimenomaan *estetiikkakritiikistä*.

Entä missä mielessä tämä kritiikkikäsitys on ohjelmaltaan 'kantilainen'? Kant oletti, että inhimillisellä tiedostuksella on tietyt synty-, konstituutioehtonsa: ymmärryksen apriorinen ja transkendentiaalinen horisontti, joka vastaa sille sen tietyt toteutumismuodot. Klassisen materialismin mukaisessa heijastusteoriassa todellisuus on subjektille annettu todellisuutta itseään, kun taas Kantilla vain subjektin transkendentiaalisia ehtoja vastaavissa muodoissa. Materialismin (ei enää klassisen vaan marxilaisen) kielelle puettuna Kantin ohjelma tarkoittaa sitä, että se miten todellisuus ilmenee subjektille, on annettu vain tiettyissä subjektin itse tuottamissa praktisissa muodoissa, jotka eivät viime kädessä ole subjektivistisia, vaan intersubjektiveja. Tiedostuksen muodoilla on toisin sanoen praktinen, ihmisten elämäkäytännöstä lähtevä perustansa.

Marxisin materialismi- ja kritiikkikäsitteelle on kuvaavaa, että niissä on yleensä sivuutettu vaieten Kantin tietoteoreettinen murros, niin kuin - tuhoisin seurauksin (vrt. Krohn 1981, 38-39) - tapahtui koko 1800-luvun materialistisessa valtavirtauksessa. Vasta ns. pääoma-
looginen tutkimusperinne (edeltäjinään mm. Lukács) on avannut ovia tähän suuntaan. Pietilän työn keskeinen ansio on tässä: se artikuloi kokonaan uudenlaista marxilaista viestinnän tutkimusohjelmaa Suomessa. Tätä yleistä tietenteoreettista ja tiedotusopin erityistieteellistä suomalaista taustaa vasten voi Pietilän työtä - sen luonnetta ja ongelmia - yrittää paikallistaa alustavasti seuraavaan tapaan.

Suomalaisessa marxilaisessa tiedotustutkimuksessa on erotettavissa ainakin kaksi 'aaltoa' (vrt. Malmberg 1981d) ja ehkäpä joitakin trendejä, jotka viittaavat näiden 'aaltojen' ohi. 'Ensimmäisen aallon' profiili muodostuu informaatioteoreettisesta viestintä-, behavioristis-painotteisesta yksilö- ja 'perussosiologian' institutionaalista yhteiskuntakäsityksestä. Sen ongelmia, joihin Pietilän 'toista' aaltoa' hahmottava perustutkimus pyrkii vastaamaan, on mm. viestintäkäsityksen instrumentaalisuus ja yhteiskuntakäsityksen konfliktiteoreettisuus, jotka molemmat tiivistyvät tietyssä voluntarismissa tai ei-konstitutiivisuudessa: yhtä hyvin viestintä kuin yhteiskunta näyttäytyvät toisilleen ulkoisten kohtioiden manipulatiivisena toimintana. 'Toisessa aallossa' nämä kohtiot sidotaan yhteen, ne konstituoituvat toiminnassa tai praksisessa: yhtä hyvin viestinnän kuin yhteiskunnan 'kenttä' on muotomääräytyntä, ja viime kätisenä determinaatoperustana toimii yhteisöllinen kokonaispraksis (ihmisten väliset käytö- tai vaihtoarvoperustaiset interaktiomuodot). Yksinkertaistetusti: siinä missä 'ensimmäinen aalto' leikkaa (viestinnän, yhteiskunnan) muodon irti sen sisällöstä, 'toinen aalto' sulauttaa ne yhteen. Tämä identiteettilogiikka tuo kuitenkin 'toisen aallon' metodologiakäsitykseen - myös sen estetiikkakritiikkiin - nähdäkseen huomattavia ongelmia, jotka ovatkin nousseet esiin viime vuosina pääomalogisen tradition sisällä.

Korostan tässä paria, koko pääomalogisen tradition tiedekäsitykseen liittyvää yleistä ongelmaa. Ensimmäinen liittyy johtamiseen (Ab-leitung) tai identiteettilogiikan kysymykseen eikä ole sinällään uusi. Jos lähdetään siitä, että viestintä vastaa aina yleistä praksiksen muotoa, niin tämä antaa tiedekäsitykselle suoraviivaisen 'logistisen' luonteen: tutkimus on niin pitkälle tieteellistä kuin se pystyy osoittamaan tämän (subsumption tms. kautta tapahtuvan) identiteetin. Tämä liittyy yhtä hyvin tutkimuksen kohde- kuin intressikysymykseen. Nimitäin tämänkaltaisen tutkimus ei tunnu lainkaan poikkeavan skientistisesti kausalisovasta (subsumovasta) tai objektiivovasta tieteenidealista, mihin hermeneutikot (ks. Gledbe-Møller

1977, 109-12) mutta tuoreeltaan pääomalogikot kuten Joachim Hirsch (1980, 135-47) ovat kiinnittäneet huomiota. Tämä ilmenee Pietilällä mm. sinä vaikeutena, johon hän joutuu yrittäessään perustella journalismin emansipatorisia muotoja (uutta journalismia): ne on vain teoreettisesti - vailla kohdennettuja subjekteja - postuloitavissa. Sama ongelma on ilmeinen myös Hirschillä: vaikka hän pyrkii etsimään toisenlaista tieteen subjekti- ja intressipohjaa 'plebeijisen tiedon' ja ns. uusien yhteiskunnallisten liikkeiden horisontista, tuntuu välimatka pääomalogisesti nähdystä läpikapitalisoituneesta ja -valtiollistuneesta yhteiskuntatotaliteetista arjen vastarintapotentiaaliin, jossa objektiviteetti joko uusinnetaan tai muurretaan, valovuotiselta.

Toinen ongelma on edellisen ontologinen kääntöpuoli. Tullaan historian ja historiallisuuden kysymyksiin. Jos viestinnän muotomääräet ovat vain praksiksen yleisiä määreitä, viestintä uhkaa liudentua historiaansa, mitä voimme kutsua historistiseksi dilemmaksi. Tämä ongelma on pääomalogiikan sisällä ajankohtaistunut ns. sivilisaatiokritiikkikysymyksen (ks. Carlsen ym. 1980; Noro 1981). Sen voi kiteyttää ajatukseen yhteiskunnallisen kehityksen (ja sen keskeisten määreiden kuten työn, tarpeiden ja käyttöarvojen) ei-käänteisestä luonteesta. Ne uudet muodot, jotka tämä kehitys tuo tullessaan, eivät ole pelkästään identiteettilogisesti (pääomasumption tms. kautta) tuotettuja, vaan myös sivilisatorisia: ne eivät liudennu vain synty-determinantteihinsa (Genesis), vaan niillä on oma pätevyysalueensa (Geltung), jonka varaan vain emansipatoriset strategiat voivat rakentua. Sama viestinnän alueelle sijoitettuna: uudet viestintämuodot eivät ole vain historistisesti determinoituja, vaan myös - nuoren Marxin kielellä - ihmisen olemusvoimien ilmentymiä.

Yhteenvedonomaaisesti ennen eräiden kysymysten hieman yksityiskohtaisempaa käsittelyä voimme todeta, että 'toisen aallon' onnistunut yritys ratkaista 'ensimmäisen aallon' dilemmaa (eräiltä osin katsoisin: jopa antinomioita) on ainakin osittain problemaattinen, ellei puolinen. Tässä mielessä marxismilla on näiden 'aaltojen' ohikin horisonttia. Itse (ks. erityisesti Malmberg 1981b, 127-70) olen tapaillut

tätä suuntaa hermeneutiikan ja marxisin traditioiden leikkauksesta.

II

Viestinnän tutkimus edellyttää aina joko impliisiittistä tai eksplisiittistä viestinnän teoriaa. Tavanomaisessa viestinnän tutkimuksessa tämä ei yleensä sisällä ongelmia: asia on yleensä lyhyesti kuitattu viittaamalla informaationvaihtoon ja viestintämalleihin. Sikäli oudokuttaa hieman se, ettei Pietilä ole uhrannut viestintäkäsitykselleen systemaattisempaa huomiota: se on kaivettava esiin melko vähäisistä ja hajallaan olevista aineksista. Tämä lakoninen esitystapa aiheuttaa sen, että Pietilä ohittaa varsin perustavia ja sinällään problemaattisia kysymyksiä melkein sivulauseenomaisesti. Tavallaan Pietilän menettelytapa on ymmärrettävä: hän ei pyri viestinnän uudelleen määrittelyyn, vaan tukeutuu Marxiin. Toisaalta koska Marxilla ei ollut mitään eksplisiittistä viestintäteoriaa, lähinnä vain tiettyjä kielifilosofian ituja (*Saksalaisessa ideologiassa*, jonka ao. kohdat tosin lähinnä toistavat Hegelin *Fenomenologian* vastaavia kehittäjiä), on Pietilän 'ekstrapolaatio' muodollisesti uskalias, joskin asiallisesti 'varmalla pohjalla': kyseessä on melko sovinnainen Marx-tulkinta. Tässä viestintä- ja kielikäsitelmissä on syytä viivähtää hetkinen ei ainoastaan siitä syystä, että se liittyy tiedotusopin ydinkysymyksiin, vaan myös koska siitä avautuu näkökulma marxismin laajempiinkin perusongelmiin.

Estetiikkakriittisen perusnäkökulmansa mukaisesti Pietilä määrittelee *viestinnän* kaksinaisesti: sekä muoto- että sisältömääreiltään. Muodollisesti tarkasteltuna viestintä on "kieltä käytössä" (language in use) (s. 99). Toisin sanoen historiallisesti tarkasteltuna kieli (so. luonnollinen kieli) on viestinnän ensimmäinen ja alkuperäinen protomuoto, jonka "muuntuneita", jopa *vieraantuneita*" (s. 282) ilmenemismuotoja myöhemmät ns. viestintävälineet ovat. Ontologisesti kieli taasen on "erityinen materialiteettimuoto" tai "materiaalisen toiminnan *muoto*" (s. 99), mikä selittää sen liudentumista ma-

teriaalisen toiminnan, yhteiskunnallisen kokonaispraksiksen yleisiin muotoihin. Tämän liitoksen välttämättömyyden Pietilä johtaa kielen sisältömääreistä: kielen "alkuperäinen olemus sisältö" (essential content) on "yhteisön sosiaalinen organisointi" (s. 282). Näin ovat viestinnän määrittelyn ainekset kasassa: viestinnässä on kyse materiaalisesta toiminnasta, jonka alkumuotona on luonnollinen kieli ja jonka sisältönä on yhteisön sosiaalinen organisointi, niin että viestinnän muotomääreet ovat samoja kuin yhteisön yleiset interaktiiviset muotomääreet. Tietyyssä - *instrumentalistisessa* - mielessä tämä on sovinnainen Marx-tulkinta, vaikka se poikkeakin informaatioteoreettisesti tulkitusta historiallismaterialistisesta kielifilosofiasta.

Nimitäin tietyyssä suhteessa näissä kahdessa marxismin variantissa, jotka Suomessa ilmenevät mm. tiedotusopin marxismin 'kahtena aaltona', on kyse toistensa käänteiskuvista, niin myös kieli ja viestintäfilosofian kohdalla. Yksinkertaistetusti on perusmuodossaan kyse siitä, että siinä missä edellinen näkee subjektin ja objektin (dikotomisesti) diskreetteina on jälkimmäinen taipuvainen näkemään ne (subsumptiivisesti) identtisinä. Viestinnän kohdalla: edellisen mukaan kieli on vain väline, jolla ei ole mitään sosiaalista muotoa, kun taas jälkimmäisen mukaan sen muoto on sama kuin sosiaalisuuden yleensäkin. Kumpikin kieli- ja viestintänäkemyksen on instrumentalistinen siinä mielessä, että kieli ja viestintä näyttäytyvät välineinä ja että niiden olemus yhdentyy tähän välineluonteeseen. Se, että kielellä ja viestinnällä olisi jokin oma olemistasonsa, vaikutusomansa ja sitovuu- tensa, on molemmille näkemyksille yhtä vieras. Sikäli niiden aatehistoriallinen tausta on sama: klassinen materialismin kielifilosofia. Myös tältä osin marxismin kehittäminen on kiinni - ei niinkään paradoksaalisesti - siitä, että se ottaa riittävän vakavasti klassisen idealismin (kieli- ja viestintäfilosofiassa esim. Kantin, Herderin, Humboldtin jne.) haasteen, puhumattakaan sitten modernimmista tulkinnoista (kuten pää- ja kiintoisimmasta osasta semiotiikkaa).

Vaikka Pietilä käsitteleeekin viestintää vain reunamerkinänomaisesti, hän tarkastelee kuitenkin systemaattisesti tiedostusta ja kielen asemaa siinä: kun kaikki, mikä pätee kieleen, pätee muihinkin viestintämuotoihin, täsmentää tämä erittely viestinnän määrittelyä. Myös tältä osin teoria on johdonmukainen perinteellisen Marx-tulkinnan kanssa sikäli, että se on *logosentrinen*. Perusmuodossaan tämä marxilainen kielifilosofia, jonka varhaisia kritikoijia oli Vygotski, ilmenee teesissä, jonka mukaan ajattelu on (luonnollisen) kielen ja vain sen varaisista toimintaa. Sama idea, jonka erityisesti Klaus Holzkampin teorioihin tukeutuvat kehittylyn vaiheet on tässä sivuutettava, pukeutuu Pietilällä siihen asuun, että kielen sanojen symboliset merkitykset ovat todellisuuden objektien esinemerkitysten, jotka alkujaan syntyvät ihmisten yhteistoiminnallisessa työkäytännössä, abstrahointia, so. että kielen sanat ovat termejä objektien käsitteille. Nimittäin tähän sinälään (tietoteoreettisessa mielessä) realistiseen näkemykseen sisältyy se painotus, että merkitykset ovat luonteeltaan symbolis-lingvistisiä, luonnolliseen kieleen sidottuja, so. että todellisuuden konstituoituminen subjektille tapahtuu aina viime kädessä käsitteellisessä muodossa ja logosentrisesti. Käsitteen, kielen ja merkityksen samaistaminen palautuu marxismissa epäilemättä Hegeliin, mutta näin syntyvä käsitys inhimillisestä rationaliteetista ei ole itsestäänselvä. Tämä tulee Pietilän kohdalla selväksi estetiikkakritiikissä.

Kun näet teoriat viestinnän yhteiskunnallisesta muotomääräytymisestä ja inhimillisen rationaliteetin logosentrisyydestä yhdistyvät sanomalehdistön *estetiikkakritiikissä*, lopputulos muistuttaa kiusallisen paljon niitä reaktioita, joita valo-, elokuva ja televisio ovat syntyaikoinaan saaneet osakseen kulttuurieliitiltä: sanomalehdistön kulinaarisen muodon kritiikki perustuu sille, että tämä lehdistömuoto on etäännyntynyt niinpä pitkälle logosentrisestä ihanteestaan (joka on viime kädessä kirja, logos puhtaimmillaan). Lopputulos on johdonmukainen premisseistään, mutta se myös osoittaa, että premisseissä on jotain vikaa. Nähdäkseni tältä osin 'toinen aalto' on problemaattinen molemmissa läpikäymissäni premis-

seissä. Ensinnäkään viestinnän muoto ei ole "loogisesti, välttämättä ja konstitutiivisesti" (vrt. esim. s. 99) sama kuin praksiksen yleensä: viestinnän alueella on esimerkiksi mahdollista ennakoita praksiksen muotoja, jotka eivät ehkä koskaan toteudu 'varsinaisena' interaktiona (juuri tähän on ideaalisten ilmiöiden perusluonne: niiden alueella ihmisten orientaatio *ei* liudennu materiaalisiin ehtoihinsa). Toiseksikaan inhimillinen rationaliteetti ei ole sama asia kuin logis, sana. Ei ole mitään muuta periaatteellista (ja tällä tasollahan kysymys asettuu) syytä hyljeksiä ns. leksivisuaalista kirjakulttuuria (vrt. s. 242) ja sirkustaittoista lehdistöä kuin käsitys tietynlaisesta logosentristisestä rationaliteetista. Mikäli tämä käsitys asetetaan kyseenalaiseksi - mikä on mahdollista ja välttämättömyttä siirryttäessä kuvan ja muiden ei-kielellisten merkityksen artikulaatiotapojen teoriaan - menee tältä rationaliteettihierarkisoinnilta pohja pois. Näistä syistä Pietilän estetiikkakritiikki - niin kiintoisa ja heuristinen kuin se teoreettisena ohjelmana onkin - näyttää riittämättömältä, koska se pyrkii alistamaan (subsumoimaan) esteettisen ensinnäkin sosiaaliselle ja toiseksikin logokselle.

III

Olen edellä liittänyt Pietilän työn ilman enempää kommentteja marxismin sisällä *pääomaloogiseen* perinteeseen: tavallaan esittämäni ongelmakohdat liittyvät yleensä tämän tradition sekä vahvoihin että heikkoihin puoliin. Vaikka Pietilä paikoitellen ottaakin etäisyyttä tiettyihin pääomaloogisiin yksipuoluisuuksiin, niin suurissa linjoissa pitäytyen hänen työnsä teoreettinen horisontti on kuitenkin tällä suunnalla (niinpä hänen käsityksessään Marxin teorian luonteesta näyttelee keskeistä osaa jako esi- ja jälkiekonomiakriittiseen vaiheeseen). Näin tullaan siihen yleiseen metodologiakäsitykseen, jossa viestintää muotomäärävä sosiaalinen käsitteellistään.

Puhuminen pääomalogiikasta yleisenä ohjelmana erottelematta sen sisäisiä painotuksia (niistä suppeasti ks. Noro 1979) on tietysti yksinkertaistavaa. Korostan kuitenkin kahta käsitys-

tä, jotka rajaavat sen ääriviivoja marxisin tiedekonseptioiden sisällä. Ensinnäkin pääomalogiikka korostaa marxismin luonnetta kohdeherkkänä teoriana: kyse ei ole universaalihistoriallisesta, vaan kapitalismispesifistä teoriasta. Keskeinen implikaatio tästä on, että marxismi on tiedettä kapitalistisesta, ei vakavassa mielessä sitä edeltävistä tai seuraavista yhteiskuntamuodostumista. Toiseksikin se näkee kapitalistisen yhteiskuntamuodostuman avautuvan pääomasubjektista käsin: pääoma on se 'ensimmäinen liikuttaja' (so. subjekti), joka liikkeessään määrää kaikkea muuta. Keskeinen seuraamus tästä taasen on se, että marxismin tulee käsitteellistää se, miten pääoma läpäisee koko yhteiskuntatotaliteetin kielten sen kaikki osat liikkeeseensä ja leimaten ne omaan reviiiriinsä kuuluviksi. - Tarkastelen sitä, miten Pietilä hahmottaa näitä kahta kysymyskompleksia.

Kysymyksen marxismin *kapitalismispesifisyydestä* Pietilä asettaa lähinnä teoriakriittisesti (kuten esim. Schanz 1973, 14-77) ottaen "Feuerbachikseen" (s. IX) eli historiallisen materialismin edustajaksi Ahmavaaran ja tämän yhteiskuntakybernetiikan. Ahmavaaran (ja historiallisen materialismin, mutta myös ei-marxilaisen funktionalismin, järjestelmäteorian tms.) "mekaanista strukturalismia ja metodologista epähistoriallisuutta" (s. 66) sekä "taloudellista substantivismia ja epäformalismia" (s. 77) vastaan hän asettaa Marxin kapitalismiteorian. Tältä osin kehittäminen on kiinnostavampi suomalaisen tiedotusopin (sen yhtä hyvin marxilaisesti kuin ei-marxilaisesti tulkitun funktionalismin tms.) kuin pääomalogiikan yleisen teorian kannalta: Pietilän Ahmavaara-kritiikki ei näet pure ainoastaan tähän yhteen teoriaan, vaan oleellisilta osin koko siihen 'kahden koulukunnan' tiedotusoppikäsitteeseen joka 1970-luvulla hallitsi suomalaista ilmastoja. Sen sijaan Pietilän rekonstruktio Marxin kapitalismiteoriasta ei nähdäkseni tarjoa juuri uusia ulottuvuuksia siihen yleiskuvaan, johon pääomalogiikan Marxin lukeminen on päätyntä: pikemminkin Pietilän 'alter ego' toimivan rinnakkais tekstin, Ahmavaaran hallitseva asema näissä kehittämissä on omiaan raskauttamaan tekstiä kuin edesauttamaan Pietilän oman teorian eksplikointia. Mutta ilmei-

sesti kyseessä on tekijää henkilökohtaisesti koettava osakohde: sanomalehdistön estetiikkakritiikkiin lisäksi työ on paljossa myös Ahmavaara-kritiikkiä.

Marxismin mieltäminen kapitalismispesifinä teoriana luontuu, kun kohteena on kapitalismin myötä kehkeytyvä ilmiö: moderni sanomalehti kehityshistorioineen. Viestintämuodoilla on kuitenkin yhtä hyvin esi- kuin jälkikapitalistinenkin kehityksensä. Sikäli pääomalogiikan laajenus sivilisaatiokritiikin - tai: kulttuuriteorian - suuntaan on välttämätön: kehityksen sivilisatorisesti (eikä vain summsumptiivisesti) uudet muodot on kyettävä käsitteellistämään, jotta teoria ei olisi vain (pääomasubjektiviteetin kannalta) idealisoivasti yleinen, vaan myös kiinni reaalisen ja spesifin yksilösubjektiviteetin kehityksessä. En kommentoi kuitenkaan enempää tätä kohtaa (joka muuten muodosti Pietilän vastaväittäjän Nicholas Garnhamin (1981) pää- ja varsinaisesti ainoan vasta-argumentin), vaan viittaa lyhyesti yhteen suuntaan, jota Pietilä ei työssään niinkään kehittänyt, mutta jonka idean hän on toisaalla (1979, myös: 1981, 51-65) esittänyt. Se perustuu sinällään varsin yksinkertaisen tuntuiseen käyttö- ja vaihtoarvo-perustaisen yhteiskuntakehityksen skeemaan. Robert Fossaert (1977; 1978) on osoittanut, kuinka tästä Marxin tavarakäsitteeseen perustuvasta erottelusta käsin on mahdollista luoda melko finnessoitu taloudellisten muodostumien (kuten Fossaert niitä kutsuu) ja yhteiskunnallisten koneistojen (ideologisten ja muiden) historiallinen teoria, johon myös viestintämuodot sijoittuvat. Kaavamaisuudestaan huolimatta tämän tapainen teoretisointi antaa mahdollisuuden ylittää kapitalismispesifin tarkastelun absolutisointi.

Pietilän työn ydin, jolla sanomalehdistön estetiikkakritiikki historiallisesti lepää (ontologisesti se on perusteltu viestinnän liitoksesa yhteiskunnan organisointiin), muodostuu *pääoma- ja sanomalehtimuodon* kehityksen morfogeneettisen rinnakkaisuuden (loogisen, välttämättömän ja konstitutiivien yhteyden) osoittamisesta. Tältä osin Pietilällä on toinen 'alter ego', saksalaisen *Zeitungswissenschaftin* klassikko Otto Groth, johon hän pyrkii asennoitumaan kuin "Marx Hegeliin" (s. 287), so. kiepauttamaan tä-

män idealistisen (lehdistön) historianfilosofian jaloilleen. Strategiana on siis pyrkimys antaa materialistinen selitys Grothin hengentieteelliselle (hengen itseliikuntana näyttäytyväle) lehdistöhistorialle. Tältä osin Pietilä pyrkii tärkeällä tavalla kuroma umpeen tiedostusopin sisäistä aatehistoriallista katkosta: luomaan siltaa empiristisen joukkotiedotus-tutkimuksen tylysti ignoroimaan saksalaiseen tutkimusperinteeseen (jonka seurauksena ei esimerkiksi Suomessa ole kukaan alan johtava tutkija Eino Suovan jälkeen ottanut vakavasti - ehkäpä edes kunnolla tuntenut - tätä traditiota).

Häijyisti ja pinnalta katsoen ei Pietilän työ tältä osin tuo esiin 'mitään uutta' (niin kuin ei Marxin ja Engelsin historianfilosofian yleispiirteissä ole paljoa uutta suhteessa 1700-luvun tai Hegelin historianfilosofioihin): kyse on materialistisesta tulkinnasta siitä, 'mikä on jo tuttua' (hegeliläisittäin: mikä on *be-* muttei vielä *erkannt*). Kuten alussa totesin rajaan kuitenkin varsinaisen lehdistöhistoriallisen näkökulman tarkasteluni ulkopuolelle. Sen sijaan pohdin hieman pääomasubjektiviteettikysymystä Pietilällä.

Hans-Jørgen Schanz (1973, 173-81) asetti suomalaisenkin (Pietilä mukaanlukien) marxismin uudelleenarviointiin vaikuttaneessa teoksessaan ns. *kaksoislogiikkaongelman*, joka on yleinen metodologinen muoto Pietilän itselleen asettamaa kysymystä. Kyseessä on yritys täsmentää sitä, missä mielessä talous on yhteiskunnassa määräävää. Tämä liittyy siihen, että pääoma sosiaalisena suhteena (arvonlisäysprosessina) voi toteutua vain jonkin aineellisen (jolla on viime kädessä luonnollinen perusta: luonto, ihmisen tarpeet) perustalla: pääomalla itsellään ei ole mitään - fysikaalisessa mielessä - aineen muotoa, siksi se tarvitsee (kuten Schanz niitä kutsuu) materialiteettimuotoja, jotta se voi ylipäätään olla olemassa. Toisaalla on siis pääoman, toisaalla materialiteettimuotojen logiikka.

Tätä metodologiaskeemaa on täsmennetty vielä seuraavasti (vrt. Sørensen 1973, 115-16). Analyysissa on tehtävä ero sen välillä, mitkä yhteiskunnan sektorit tai ilmiöalueet ovat pääomalle sisäisiä tai affirmatiivisia ja mitkä taasen eivät. Edellisten suhteen voi selityksen

(tutkimuslogiikan) muoto olla olemuslooginen (pääoman olemuslooginen liike antaa sille affirmatiivisille ilmiöille riittävän selityksen), kun taas jälkimmäisessä tapauksessa tarvitaan aina historiallisesti spesifiä analyysia siitä, miten pääomasubsumptio tapahtuu.

Ongelmallista tässä metodologiakäsityksessä on se, mikä siinä on myös heuristista: ajatus pääoman ja materialiteettimuotojen sisäisestä, konstitutiivista suhteesta. Jatkovana vaarana on "huono identiteettilogiikka" (mt., 115), muttei vain siinä mielessä, että tutkimus pyrkii näin olemaan tunnotonta empirialleen - yhteiskuntateoreettinen tutkimus nimenomaan lähtee tietystä määrin tästä 'tunnottomuudesta', koska sen kohteena ovat ilmiöt 'ideaalisessa keskimääräisyydessään' - , vaan koska ylipäätään identiteettiajatus on (ei vain empiirisessä vaan myös normatiivisessa mielessä) kestävätkä. Pietilä ei tätä kaksois- ja identiteettilogiikkaongelmaa aseta kovin selkeänä pääomalogisen selittämisen metodologisena kysymyksenä, vaan se nousee hänellä enemmän jo ontologian tasolla asetettuna ratkaisuna: kun viestintä on olemukseltaan väline yhteiskunnan organisoimiseksi, niin siellä missä pääoma toimii varsinaisena organisaattorina, viestintä voi vain myötäillä sen muotoa. Valaisen tämän kysymyksen ratkaisua vielä yhdestä suunnasta: fenomenologisen subjektiviteetin (tämän näkökulman asemasta pääomalogiikassa ks. Schanz 1977, 71-107) kannalta.

Pietilän identiteettilogisesti perusteltuun estetiikkakritiikkiin sisältyy näet se (jo tiedostusopin vaikutus-tutkimuksen perinnettä vasten ajateltuna) ongelmallinen painotus, että joukkotiedotuksen sanomasta (tässä tapauksessa: sanomalehden esteettisestä eli aistimellisestä muodosta) olisi jotenkin suoraan luettavissa sanoman käyttäjän, so. lukijan tietoisuusmuoto, tyyppiä, että joukkotiedotuksen tietyt muodot sallivat vain "primitiivisen" (s. 360; ei kurs. TM) orientoitumismahdollisuuden käyttäjälleen. Näin logiikkaan tulee vielä yksi lisäjäsen: pääoman muoto-esteettinen muoto-tietoisuusmuoto. Pietilän kulttuuripessimismin kehä alkaa olla käyty umpeensa.

Nimittäin yksi klassinen kulttuuripessimismin muoto (tyyppiä Simmel) on juuri reduktio

objektiivisestä subjektiiviseen henkeen: kun Henki kehityksessään tuottaa niin musertavia ja rikkirepiviä objektivaatioitaan, se ei jätä subjekteille enää mitään turvapaikkaa. Ja Henki on pakotettu lisäämään objektiivisen aluettaan, kuten pääoma on pakotettu tarttumaan yhä uusiin materialiteettimuotoihin ja yhä syvemmin: subjektit ovat vain objektiviteetin (Hengen, pääoman) tuulikanteleita.

Tämä totaalisen hengettömyyden tai barbarian visio on epäilemättä tiukasti marxismissa: se on historiallisen materialismin tietyissä ideologiateorian reduktiossa, frankfurtilaisten sammakkoihmisajatuksissa, strukturalistien teoreettisessa antihumanismissa ja viimein pääomalogikkojen subjekti-objekti-identiteettilogiikassa. Vaihtohtona voi olla vain sen kaltainen teoreettinen subjektikäsitys, jossa subjektille säilyy redukoimaton *autoteloksensa* sisäisten ja ulkoisten ehtojensa välisessä liikkeessä, jossa ideaalinen ja kulttuuri elävät materialiteetin toisinolemisenä, muttei samuutena.

Pietilä päättää erittäin haastavan, vaate-
liian ja osittaisesta raskassoutuisuudestaan huolimatta elegantisti läpiviedyn työnsä toivon kuviin. Pahasti pelkään, että tämä toivo, näin perusteltuna, on kuitenkin enemmän Walter Benjaminin ("Toivo on meille annettu vain niiden vuoksi joilla toivoa ei ole") kuin Ernst Blochin ("Todellinen syntymä ei ole alussa vaan lopussa") sukua.

Tarmo MalMBERG

KIRJALLISUUS

- CARLSEN, Jørgen ym. *Kapitalisme, behov og civilisation*. Bind I & II. Aarhus, Modtryk, 1980.
FOSSAERT, Robert. *La société*. 2. *Les structures économiques*. Pariisi, Seuil, 1977.
FOSSAERT, Robert. *La société*. 3. *Les appareils*. Pariisi, Seuil, 1978.
GARNHAM, Nicholas R. Lausunto Kauko Pietilän väitöskirjasta "Formation of the Newspaper: A Theory". Suom. JH (=Jukka Haapasalo). *Tiedotustutkimus*, 4 (2), 1981, s. 77-79.
GLEBE-MØLLER, Jens. Kapitallogik eller refleksion: den hermeneutiske cirkels uomgaengelig-
hed. *Teori og kapital* [5]. *Essays om Marx' forskningsproces, kapitallogikken, og om den revolutionære bevidstheds dannelsebetingelser*, s. 101-35. Grenå, GMT, 1977.

- HIRSCH, Joachim. *Der Sicherheitsstaat. Das 'Modell Deutschland', seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen*. Frankfurt am Main, Europäische Verlagsanstalt, 1980.
KROHN, Sven. *Ihminen, luonto ja logos*. Jyväskylä, Gummerus, 1981.
MALMBERG, Tarmo. Tiedotustutkimuksen metodologioista. *Tiedotustutkimus*, 4 (2), 1981 (a), s. 3-20.
MALMBERG, Tarmo. Viestintä ja kulttuuri. Tekstejä viestinnän teorian ja tutkimuksen kulttuuriteoreettisista perusteista (1978-81). *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C*, nro 2, 1981 (b).
MALMBERG, Tarmo. Tiedotustutkimuksen metodologioista: lisäkommentteja. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen lisensiaattiseminaarissa pidetyn alustuksen käsikirjoitus. Tampere, 23.9.1981 (c).
MALMBERG, Tarmo. Marxismi suomalaisessa tiedotusopissa. *Tiede & Edistys*, 6 (3), 1981 (d), s. 24-38.
NORO, Arto. Teesejä "pääomalogiikasta". Tuomas Takala (toim.): Keskustelua "pääomalogiikasta" ja kapitalismin tutkimisesta, s. 1-12. *Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B*, nro 27, (i.v.=) 1979.
NORO, Arto: Pääomalogiikasta sivilisaatiokritiikkiin? Hans-Jørgen Schanzin haastattelu. *Tiede & Edistys*, 6 (3), 1981, s. 39-48.
PIETILÄ, Kauko. Joukkotiedotuksen yhteiskunnallisista funktioista. *Tiedotustutkimus*, 2 (3-4), 1979, s. 3-17.
PIETILÄ, Kauko. Journalismin kritiikin mahdollisuuksia. Kuusi kirjoitusta vuosilta 1978-1981. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C*, nro 1, 1981.
SCHANZ, Hans-Jørgen. *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangsløse status*. 4. opl. Aarhus, Modtryk, 1977 (1973).
SCHANZ, Hans-Jørgen. *ANTIKRITIK - reflektioner over kritikken af kapitallogikken*. Aarhus, Modtryk, 1977.
SØRENSEN, Peer E. *Elementaer litteratursociologi. Et essay om litteratursociologiske grundproblemer*. Kongerslev, GMT, 1973.

Sanomalehdistön apologiaa

SALMINEN, Esko (toim.). Sanomalehdistö Suomessa. *Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, n:o 4. Espoo, Weilin+Göös, 1981.

Määreet 'nordenstrengilainen' ja 'wiolainen' tiedotustutkimus lienevät alun alkaen olleet sanomalehtikieltä: eräät lehdet lanseerasivat